

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Д. В. Миколенко

ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ТА РЕЖИМИ КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Тематичний план і методичні рекомендації
до спеціального курсу

Для студентів історичного факультету
денного відділення
спеціальність «Всесвітня історія»

Харків – 2012

УДК 94:321(100)„654”(073)
ББК 63.3(0)-5p3
М 59

Рецензенти: кандидат історичних наук, доцент, директор Центру болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна **Сергій Юрійович Страшнюк**;
кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна **Леонід Сергійович Чернявський**.

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 4 від 11. 05. 2012 року)*

Миколенко Д. В.

М 59 Політичні системи та режими країн Європи та Америки новітнього часу : Тематичний план і методичні рекомендації до спеціального курсу для студентів історичного факультету / Д. В. Миколенко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 36 с.

У виданні надано загальну схему вивчення спеціального курсу: зміст, завдання для самостійної роботи, питання до іспиту, критерії оцінювання знань, а також методичні рекомендації до кожної з тем. Представлені джерела та література сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу програми та отриманню студентами глибоких знань.

УДК 94:321(100)„654”(073)
ББК 63.3(0)-5p3

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2012
© Миколенко Д. В., 2012
© Дончик І. М., макет обкладинки, 2012

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Цей спеціальний курс розроблено для студентів історичного факультету денного відділення зі спеціалізації «Всесвітня історія». Він доповнює основні курси, що викладаються на історичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: «Сучасна історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Новітня історія країн Азії, Африки і Латинської Америки», «Історія західних і південних слов'ян», «Історія Росії». Освоєння дисципліни розраховано на один навчальний семестр.

Предмет вивчення спеціального курсу – політичні системи та політичні режими зарубіжних країн, які існували або існують протягом новітнього часу. Головну увагу в програмі зосереджено на передумовах формування того чи іншого режиму, етапах розвитку відповідної політичної системи, а також особливостях структури і функціонування демократії, авторитаризму й тоталітаризму на прикладі окремих країн.

Мета вивчення курсу – формування у студентів об'єктивного уявлення про характерні риси і специфічні особливості політичних режимів та критерії, що визначають їхню належність до одного з трьох типів; розгляд основних напрямів і тенденцій розвитку відповідних політичних систем; розкриття особливостей переходу від одного типу політичного режиму та системи до іншого; дослідження демократії, авторитаризму й тоталітаризму як явищ, характерних для новітньої епохи.

За нижню хронологічну межу взято 1918 рік – завершення Першої світової війни та початок політичної розбудови незалежних країн у нових напрямках. Так, Велика Британія, Франція і США продовжили розвиток як демократичні держави; у більшості європейських і латиноамериканських країн формуються авторитарні політичні системи та режими; в Італії, Німеччині й Росії (СРСР) з'явилися передумови для появи тоталітаризму. Верхньою хронологічною межею спеціального курсу є початок ХХІ століття.

Під час лекцій та самостійного опрацювання запропонованих тем студенти мають оволодіти **навичками** роботи з історичними джерелами та науковою літературою, навчитися систематизації та компаративному аналізу історичного матеріалу.

Вивчення цього спеціального курсу має допомогти студентам логічно мислити та викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватися довідковою літературою.

Структура. Курс складається з двадцяти тем, розподілених на два модулі, кожен з яких включає детальний зміст і окремий список джерел та літератури.

Обсяг роботи за навчальним планом становить 36 годин аудиторної роботи, із них лекцій за тематичним планом – 30 годин. Підсумковий контроль знань – екзамен.

ОПИС ПРЕДМЕТА СПЕЦІАЛЬНОГО КУРСУ

Предмет: Всесвітня історія

Курс: спеціаліст	Напрямок, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристики навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 1 кредит	Всесвітня історія, спеціаліст	Спеціальний
Загальна кількість годин – 36		Рік підготовки – 5-й
Кількість модулів – 2		Семестр – 10-й
Тижневих годин – 4		Лекцій – 30 годин Консультації – 4 години Модульна контрольна робота – 2 години Вид контролю – екзамен

СТРУКТУРА КУРСУ ТА СІТКА ГОДИН

№ п/п	Найменування тем	Кількість годин
Модуль I. Теоретична база курсу. Демократичні політичні системи та режими		
1	Вступна частина. Зміст понять «політична система» і «політичний режим»	2
2	Демократія у новітній час: сутність і особливості	1
3	Динаміка розвитку режиму та еволюція Вестмінстерської політичної системи Великої Британії	2
4	Розвиток французької моделі демократії	
	1) Форма державного устрою і функціонування політичного режиму часів Третьої республіки	1
	2) Особливості режиму та політичної системи Четвертої республіки (1946–1958 рр.)	1
	3) Конституція 1958 р. та режим П'ятої республіки	1
5	Етапи розбудови демократичного режиму і політичної системи в Німеччині	
	1) Особливості політичної системи і режиму Веймарської республіки	1
	2) Політичний режим та система державної влади Федеративної республіки Німеччини	1
6	Політичний розвиток Італії напередодні встановлення фашистського режиму та після Другої світової війни	

	1) Державний устрій та політичний режим Італійської монархії (1918–1922 рр.) 2) Політичний режим та система державної влади часів Першої республіки	1
	3) Друга республіка: особливості політичної системи та режиму	1
7	Режим та політична система США: основні етапи розвитку	2
Усього		14
Модуль II. Авторитаризм і тоталітаризм як типи політичного режиму та різновиди їх політичних систем		
8	Поняття «авторитарний режим». Варіанти авторитарних політичних систем	2
9	Авторитаризм у країнах Південної Європи на прикладі салазарівської Португалії та франкістської Іспанії	2
10	Держави Центральної, Південно-Східної та Східної Європи в умовах авторитаризму	
	1) Формування режимів особистої влади і авторитарних політичних систем у міжвоєнний період	1
	2) Сутність і типологія режимів «народної демократії»	1
	3) Трансформація політичних систем та режимів у посттоталітарних суспільствах	1
11	Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитаризму	2
12	Поняття «тоталітаризм». Тоталітарні політичні системи та режими	2
13	Італійський фашизм як прояв «правого» тоталітаризму	1
14	Нацистський режим й особливості політичної системи у Німеччині (1933–1945 рр.)	1
15	Радянська модель тоталітаризму. Її розбудова в країнах Центральної й Південно-Східної Європи	2
16	Тоталітаризм у XXI столітті на прикладі Куби	1
Усього		16
Загальна кількість годин		30

ЗАГАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Алексеева Т. Современные политические теории. Опыт Запада : курс лекций / Т. Алексеева. – М., 2000.
2. Владиславлев А. Партии там, партии тут / А. Владиславлев // Свободная мысль–XXI. – 2003. – № 1.
3. Гаджиев К. Введение в политическую науку / К. Гаджиев. – М., 1999.
4. Гаджиев К. Политическая наука : учебное пособие / К. Гаджиев. – М., 1995.
5. Гаджиев К. Политическая философия / К. Гаджиев. – М., 1999.
6. Гренвилл Д. История XX века. Люди, события, факты / Д. Гренвилл. – М., 1999.
7. Желудков А., Буланова А. История государства и права зарубежных стран (конспект лекций) / А. Желудков, А. Буланова. – М., 2003.
8. Зотов В., Зотова Л. История политических учений / В. Зотов, Л. Зотова. – М., 2005.
9. Иванов В. Формы правления и политического режима. В поисках нового содержания / В. Иванов // Полис. – 2009. – № 4.
10. Ирхин Ю., Зотов В., Зотова Л. Политология / Ю. Ирхин, В. Зотов, Л. Зотова. – М., 2002.
11. История государства и права зарубежных стран / Под ред. О. Жидкова. – Т. 2. – М., 1998.
12. История политических и правовых учений XX в. / Отв. ред. В. С. Нерсисянц. – М., 1995.
13. Кочетков А. Политические партии и партийные системы / А. Кочетков // Вестник Московского университета. Сер. 12. – 1998. – № 6.
14. Кудрявцев Ю. Политические режимы : критерии, классификации и основные виды / Ю. Кудрявцев // Правоведение. – 2002. – № 1.
15. Манхейм К. Диагноз нашего времени / К. Манхейм. – М., 1994.
16. Мельянцева В. Восток и Запад во втором тысячелетии : экономика, история и современность / В. Мельянцева. – М., 1996.
17. Милон-Дельсон М. Политические идеи XX века / М. Милон-Дельсон. – М., 1992.
18. Мир на рубеже XIX–XX веков : тенденции развития, противоречия, революции. Тексты лекций по курсу «Политическая история XX в.» / Под ред. В. С. Порохни и др. – М., 1991.
19. Монархи Европы : судьбы династий / Ред.-сост. Н. В. Попов. – М., 1996.
20. Мухаев Р. Политология : учебник для студентов юридических и гуманитарных факультетов / Р. Мухаев. – М., 2000.
21. Новейшая история стран Европы и Америки. XX век : учебник для студентов высших учебных заведений : в 3 ч. / Под ред. А. Родригеса, М. Пономарёва. – М., 2003.
22. Омельченко О. Всеобщая история государства и права / О. Омельченко. – Т. 2. – М., 1998.
23. Основы политической науки : учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. В. П. Пугачёва. – Ч. 2. – М., 1995.

24. Политология : учебник для вузов / Под ред. М. А. Василика. – М., 1999.
25. Политология : учебник / Под ред. А. Ю. Мельвиля и др. – М., 2004.
26. Политология : энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М., 1993.
27. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу / За заг. ред. В. С. Бакірова, М. І. Сазонова. – Харків, 2008.
28. Религия и церковь в западном обществе XX века / Под ред. О. В. Чернышёвой. – М., 1992.
29. Соловьев А. Политология : Политическая теория, политические технологии / А. Соловьев. – М., 2001.
30. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М., 2004.
31. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М., 2004.
32. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма. – М., 2003.
33. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М., 2004.
34. Цыганков А. Современные политические режимы : структура, типология, динамика / А. Цыганков. – М., 1995.
35. Челищев В. Феномен фундаментализма в современном мире : истоки и формы / В. Челищев // Вестник Московского университета. Сер. 12. – 2006. – № 4.
36. Черткова Е. Утопия как тип сознания / Е. Черткова // Общественные науки и современность. – 1993. – № 3.
37. Шварцмантель Д. Идеология и политика / Д. Шварцмантель. – Харьков, 2009.
38. Шмачкова Т. Мир политических партий / Т. Шмачкова // Полис. – 1992. – № 1–2.
39. Язьков Е. История стран Европы и Америки в новейшее время (1918–1945 гг.). Курс лекций / Е Язьков. – М., 2001.
40. Яковец Ю. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. Яковец. – М., 1999.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Модуль І

Теоретична база курсу. Демократичні політичні системи та режими

1. Вступна частина. Зміст понять «політична система» і «політичний режим». Розгляд цієї теми доцільно розпочати з поняття «*політична система*». При цьому слід враховувати, що є декілька підходів до його визначення – інституційний, власний, ціннісний. Кожен із них є прийнятним за умови доцільного використання у тому чи іншому контексті. Існує також універсальна дефініція терміну. Згідно з нею – це впорядкована сукупність державних, громадських організацій та інститутів, а також сфера політичного життя суспільства.

Розглядаючи структуру, функції і типологію політичних систем, варто звернутися до наукового доробку вчених, котрі займалися вивченням цих питань. Американський соціолог-теоретик Т. Парсон представляв політичну систему як сукупність окремих інтегрованих елементів – суспільних цілей,

норм, цінностей, ролей. Будь-яка із них, на його думку, прагне до рівноваги, оскільки їй притаманний порядок елементів; вона завжди впливає на відхилення так, щоб скорегувати їх і повернутися до стану умиротворення; система долає дисфункції, а кожний елемент робить внесок у підтримання її стабільності.

Американський політолог Д. Істон розглядав політичну систему як аналог біологічної, котра зазнає впливу середовища й активно взаємодіє з ним для самозбереження і розвитку, а також як сукупність взаємодій, за допомогою яких у суспільстві здійснюється розподіл цінностей і, таким чином, попереджуються конфлікти між членами суспільства.

Ще один їхній співвітчизник – політолог Г. Алмонд – уявляв структуру політичної системи як сукупність елементів, котрі мають певне призначення і здійснюють специфічні функції, спрямовані на задоволення потреб системи. Він проілюстрував зв'язок між політичною орієнтацією громадян та особливостями функціонування політичної системи. Вчений також запропонував класифікацію політичних систем, визначивши чотири їх типи: англо-американський, континентально-європейський, доіндустріальний (або частково індустріальний) і тоталітарний. Розкрийте особливості кожного із них та наведіть приклади. Які критерії застосовував Г. Алмонд при створенні цієї диференціації?

Назвіть основні організації, установи, інститути, що входять до політичної системи. У чому полягають відмінності у структурі та функціонуванні демократичних, авторитарних і тоталітарних політичних систем?

Згідно із загальним визначенням, *політичний режим* – це комплекс взаємодіючих компонентів здійснення політичної влади. Сформулюйте співвідношення цього поняття з політичною системою.

Перерахуйте основні відмінності між демократичними, авторитарними і тоталітарними політичними режимами. Розкриваючи критерії диференціації політичних режимів, зверніться до класифікації Б. Курашвілі, Г. Голосова – Ж. Блонделя, Г. Алмонда, Г. Пауелла і Ч. Ендрейна. У чому полягають особливості гібридних політичних режимів? Наведіть приклади.

2. Демократія у новітній час: сутність і особливості. Спробуйте дати визначення термінам «демократія» і «демократичний режим». Охарактеризуйте співвідношення понять «демократія» і «лібералізм». Вкажіть головні ознаки демократичних політичних систем та основні інституції, що становлять їхній невід'ємний атрибут. У чому, на Вашу думку, полягає відмінність між корпоративним та плюралістичним різновидами демократії? Чим можна пояснити специфіку та багатогранність демократії у різних країнах західної та східної цивілізацій?

Найбільш розгорнуту класифікацію демократичних режимів запропонував А. Хелд. Які критерії для диференціації він використовував? Назвіть основні типи демократичних політичних режимів та з'ясуйте їхні особливості.

Визначте предмет і об'єкт дослідження науки транзитології. Соціолог і політолог С. Хантінгтон запровадив у науковий обіг поняття «хвиля демократизації», під яким розумів низку переходів «від недемократичних

режимів до демократичних», котрі відбувалися у визначений час. При цьому їхня кількість значно переважає число переходів у зворотному напрямку. Вкажіть періоди процесу демократизації, що їх виокремив американський вчений.

3. Динаміка розвитку режиму та еволюція Вестмінстерської політичної системи Великої Британії. На основі інформації, отриманої з курсу лекцій, сформулюйте головні риси британської політичної системи та етапи її формування. У чому полягають особливості основного закону Сполученого королівства Великої Британії і Північної Ірландії?

Назвіть функції британського монарха. Як вони змінювалися протягом новітнього часу? Розкрийте механізм формування уряду й опозиції. Окресліть розподіл повноважень між монархом і кабінетом міністрів, а також роль прем'єра у політичній системі Великої Британії.

Проаналізуйте еволюцію британського парламентаризму в новітній час. Спосіб формування парламенту, а також функції Палати общин і Палати лордів неодноразово змінювалися. Сформулюйте зміст реформ 1949, 1958, 1999 років. Зробіть порівняльний аналіз ідеологій та соціальної основи найбільш популярних політичних сил країни – консерваторів, лібералів (ліберальних демократів) і лейбористів. Перерахуйте обов'язки лорда-канцлера і спікера. Дайте визначення закону М. Дюверже. Чи знаходить він своє підтвердження у політичних процесах, що відбуваються в країні? Яке місце у політичній системі Сполученого королівства займають тред-юніони (профспілки) та інші громадські організації?

Охарактеризуйте проблему трансформації унітарної держави в асиметричну федерацію, а також особливості місцевого самоврядування у Великій Британії. 1998 року було відновлено парламент Шотландії, а у 1999 р. на основі Акта про деволюцію вищий законодавчий орган країни офіційно передав частину своїх функцій Асамблеї Північної Ірландії. Порівняйте повноваження законодавчих органів Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії.

Розкрийте методи здійснення влади правлячими колами Великої Британії. Як вони змінювалися протягом новітнього часу? Дайте свою оцінку двадцятип'ятирічному прямому правлінню Лондона в Ольстері.

Судова система Великої Британії має деякі особливості. Назвіть їх.

4. Розвиток французької моделі демократії. Вивчення зазначеної теми доцільно розпочинати з обставин прийняття республіканської конституції 1875 р. Які місця у системі державної влади Третьої республіки згідно з положеннями основного закону країни займали президент, уряд, Палата депутатів і Сенат? Охарактеризуйте механізм обрання голови держави та дайте загальну оцінку виборчій системі Франції. Визначте й проаналізуйте ідеологію, соціальну базу і політику провідних партій країни протягом 1918–1940 рр. Розкрийте динаміку змін розподілу повноважень між гілками влади, а також виборчої системи у Франції впродовж зазначеного періоду. Вкажіть причини політичної кризи під час дефляції.

Бюрократична централізація управління у Третій республіці втілювалася у підсилення підпорядкування місцевих органів уряду. На чолі адміністрації

департаменту стояв префект, якого формально призначав президент, а кандидатуру на цю посаду підбирав міністр внутрішніх справ. Вибірні генеральні ради у департаментах, котрі займалися питаннями місцевого значення (наприклад, будівництвом шкіл, лікарень, доріг), фактично перебували у залежності від префекта, а відтак і від центральної влади. Спробуйте пояснити причини такої централізації адміністративного управління. Дайте характеристику режиму Третьої республіки.

Після Другої світової війни головним питанням внутрішньополітичного життя країни, навколо якого точилося протиборство між партіями, стала проблема нового державного устрою Франції. Всі політичні сили об'єднувало критичне ставлення до інститутів Третьої республіки. Внесіть ясність, у чому полягала принципова різниця між конституціями 1875 і 1946 років. Які функції, згідно з новим основним законом, мав президент, уряд і парламент? Сформулюйте особливості судової системи Франції 1946–1958 рр. Поясніть зміни у виборчому законодавстві 1951 р., а також охарактеризуйте конституційну реформу 1954 р. Що спричинило політичну кризу 1958 р.?

Автори конституції 1958 р., яка вважається «створеною саме під Шарля де Голля», керувалися необхідністю корінного перегляду принципів державного устрою Третьої і Четвертої республік. У першу чергу передбачалося стабілізувати політичну систему шляхом «кращого збалансування» всіх гілок влади та посилення незалежності президента від політичних маневрів різних партій. Повноваження голови держави, уряду і парламенту мали бути чітко розподіленими. Розкрийте динаміку змін виборчої системи Франції, зміст реформи 1962 р. Визначте вплив студентських виступів 1968 р. на внутрішньополітичну ситуацію в країні.

Назвіть провідні партії Франції впродовж існування П'ятої республіки, акцентуючи увагу на їхній ідеології та соціальній базі. Встановіть причини біполяризації партійної системи протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Вкажіть передумови для скорочення терміну президентської каденції у 2000 р. Зробіть порівняльний аналіз режимів Третьої, Четвертої і П'ятої республік.

5. Етапи розбудови демократичного режиму і політичної системи в Німеччині. Конституція 1919 р., яка увійшла в історію під назвою Веймарська (за місцем її прийняття), стала одним із найдемократичніших основних законів, діючих на той час у світі. Вона розроблялася в умовах, коли революція в Німеччині ще не завершилася, що знайшло відображення у компромісному змісті її положень та закликах до «громадянського миру», «свободи» і «справедливості».

Веймарська конституція закріпила змішану президентсько-парламентську форму правління в Німеччині. Означте повноваження голови держави, кабінету міністрів, рейхстагу і рейхсрату. Відтворіть процес формування партійної системи. Які зміни відбулися у політичному режимі країни після приходу до влади президента Пауля фон Гінденбурга? Назвіть причини неефективності політичної системи Веймарської республіки. Чому врешті-решт демократичний режим трансформувався в тоталітарний?

Продовжуючи вивчати дану тему, необхідно розкрити обставини прийняття у 1949 р. основного закону Федеративної Республіки Німеччини. Порівняйте повноваження бундестагу і бундесрату, президента і канцлера з функціями відповідно рейхстагу і рейхсрату, голови держави і уряду Веймарської республіки. Розкрийте роль Федеральних зборів у системі державної влади країни. Охарактеризуйте процес формування і функціонування партійної системи та сформулюйте причини її біполяризації. У чому полягає головний принцип німецького федералізму?

6. Політичний розвиток Італії напередодні встановлення фашистського режиму та після Другої світової війни. Основним законом об'єднаного королівства Італії у 1860 р. стала конституція П'ємонт 1848 р. За своїм змістом вона нагадувала французьку хартію 1830 р. Дайте характеристику державному устрою країни на початку XX ст.: функції монарха та представницького органу влади. Визначте особливості партійної системи напередодні приходу до влади фашистів. Окресліть роль конфесійної традиції в італійській політичній культурі.

2 червня 1946 р. в Італії одночасно було проведено референдум з питання щодо форми правління в державі та вибори в Установчі збори. Більшість громадян країни віддали перевагу республіці. Після тривалих дебатів 22 грудня 1947 р. Установчі збори прийняли нову конституцію, яка набула чинності 1 січня 1948 р. Сформулюйте функції верхньої та нижньої палат парламенту, кабінету міністрів, президента, а також проаналізуйте виборчу систему країни. Одна з особливостей політичного життя повоєнної Італії – жорстке протистояння між правими і лівими партіями, що в основному зумовило нестабільність влади. Навколо яких питань відбувалася політична боротьба?

Розкрийте причини зміни виборчого законодавства у 1993 р. та фундаментальні положення реформи. Які наслідки для політичного устрою Італії мав цей процес? Дайте оцінку трансформації партійної системи Другої Італійської республіки. Чим можна пояснити тенденцію до її біполяризації? Зверніть увагу на особливість політичного режиму в Італії після реформи 1993 р.

7. Режим та політична система США: основні етапи розвитку. Конституція США у тому вигляді, в якому її було схвалено конвентом, а згодом ратифіковано, представляє собою невеликий за обсягом документ. Вона складається з преамбули і семи статей, з яких чотири розбиті на розділи, а також з 27 поправок. В основу організації, компетенції і взаємодії вищих органів влади республіки було покладено американський варіант розподілу повноважень, створений не стільки згідно з теоріями просвітників, скільки з урахуванням власного досвіду. В чому полягають його характерні ознаки?

Найважливішим принципом американського державного устрою є верховенство федерального права стосовно правових норм штатів. Конституція не лише проголосила таку домінанту, а й передбачила механізм його реалізації – у випадку колізії законів судді штатів завжди мають надавати перевагу федеральному праву. Проаналізуйте зміст і роль Білю про права. Сформулюйте значення системи «стримувань і противаг».

Виборчому законодавству Сполучених Штатів притаманні свої специфічні риси, назвіть їх. Розгляньте функції президента, його адміністрації, конгресу і сенату. Третє балотування на посаду президента Франкліна Рузвельта: порушення конституції чи законна практика? Як Ви вважаєте, чи мало місце посилення авторитарних тенденцій під час його президентства? Зробіть компаративний аналіз повноважень голови держави у США і Франції. Визначте форму правління Сполучених Штатів. Партійна система країни – це класичний приклад двопартійності. Охарактеризуйте ідеологію та соціальний склад електорату республіканців і демократів.

Завдання для самостійної роботи

1. Політичні режими та системи скандинавських країн у новітній час: загальні риси і специфіка.
2. Політичний розвиток країн Бенілюксу в новітній час.
3. Швейцарський варіант демократії.
4. Поставторитарна розбудова демократії в Іспанії та Португалії.
5. Демократизація країн Центральної та Південно-Східної Європи наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX ст.
6. «Оксамитові революції» як рушійна сила демократизації політичних систем і режимів.
7. Латинська Америка: від «каудилізму» (вождізму) до демократії.
8. Класифікація сучасних демократичних держав за формою правління.

Джерела та література до першого модуля

1. Американська демократія : ідеологічні основи американської політичної системи / Статті і вибір документів Романа Борковського. – Нью-Йорк, 1990.
2. Арзаканян М. Генерал де Голль на пути к власти / М. Арзаканян. – М., 2001.
3. Арзаканян М. Политическая история Франции XX века / М. Арзаканян. – М., 2003.
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон. – М., 1993.
5. Бешлер Ж. Демократия : Аналитический очерк / Ж. Бешлер. – М., 1994.
6. Блосфельд Е. Английский левый лейборизм, 1918–1945 / Е. Блосфельд. – Саратов, 1990.
7. Ватлин А. Германия в XX веке / А. Ватлин. – М., 2002.
8. Григорьева И. Италия в XX веке : учебное пособие для вузов / И. Григорьева. – М., 2006.
9. Даль Р. Демократия и её критики / Р. Даль. – М., 2003.
10. Даль Р. О демократии / Р. Даль. – М., 2000.
11. Дарендорф Р. После 1989 : Размышления о революции в Европе / Р. Дарендорф. – М., 1998.
12. Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К., 2005.
13. Демократия в Западной Европе XX века / Ред. М. М. Наринский. – М., 1996.

14. Глинкина С., Куликова Н. Глобальный кризис и его особенности в новых странах ЕС / С. Глинкина, Н. Куликова // Новая и новейшая история. – 2010. – № 2.
15. Дугин А. Органическая демократия / А. Дугин // Наш современник. – 1992. – № 10.
16. Ерин М. История Веймарской республики в новейшей германской историографии / М. Ерин. – Ярославль, 1997.
17. Ерин М. Распад партийной системы и крах Веймарской республики / М. Ерин. – Ярославль, 1992.
18. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Ф. Закария. – М., 2004.
19. Иванян Э. От Дж. Вашингтона до Дж. Буша. Белый дом и пресса / Э. Иванян. – М., 1991.
20. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные измерения и демократия. Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М., 2011.
21. Институты прямой и представительной демократии : генезис политических режимов в XX веке / Под ред. А. Г. Нестерова. – Екатеринбург, 2000.
22. История Германии от создания Германской империи до начала XXI века. – М., 2005. – Т. 2-3.
23. История южных и западных славян : в 2 т. / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – Т. 2. – М., 2001.
24. Кальдера Р. Специфика христианской демократии / Р. Кальдера. – СПб., 1992.
25. Кан А. История Скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция) / А. Кан. – М., 1980.
26. Кин Д. Демократия и гражданское общество / Д. Кин. – М., 2001.
27. Ковлер Р. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века / Р. Ковлер. – М., 1997.
28. Козловский В., Уткин А., Федотова В. Модернизация : от равенства к свободе / В. Козловский, А. Уткин, В. Федотова. – СПб., 1995.
29. Королькова Е. «Новый курс» Рузвельта / Е. Королькова. – М., 1992.
30. Космач Г. Кризис германского либерализма в годы Веймарской республики / Г. Космач. – Минск, 1989.
31. Косолапов В. Буржуазная демократия. Мифы и реальность / В. Косолапов. – К., 1981.
32. Крамер Д., Олстед Д. Маски авторитарности / Д. Крамер, Д. Олстед. – М., 2002.
33. Кузьмин Э. Демократии и конституции двух миров / Э. Кузьмин. – М., 1996.
34. Кузьмин Э. Демократия. Некоторые вопросы теории, методологии и практики / Э. Кузьмин. – М., 1986.
35. Латигіна Н. Демократія і реалії versus утопії / Н. Латигіна. – К., 2008.
36. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах : Сравнительное исследование / А. Лейпхарт. – М., 1997.

37. Лисовский Ю. Италия от фашизма к демократии: Трудные пути послевоенной перестройки / Ю. Лисовский. – М., 1990.
38. Личко Б. Демократія в контексті еволюції суспільства / Б. Личко. – Харків, 2000.
39. Лобер В. Демократия. Исторические корни, содержание и тенденции развития / В. Лобер. – М., 1992.
40. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии / К. Лэш. – М., 2002.
41. Маккарти Ю. Вновь посетив Америку / Ю. Маккарти. – М., 1981.
42. Макферсон К. Жизнь и времена либеральной демократии / К. Макферсон. – М., 2011.
43. Маныкин А. История двухпартийной системы США (1789–1980) / А. Маныкин. – М., 1981.
44. Маныкин А. Эра демократов: партийная перегруппировка в США 1933–1952 гг. / А. Маныкин. – М., 1990.
45. Мёллер Х. Веймарская республика. Опыт одной независимой демократии / Х. Мёллер. – М., 2010.
46. Михайленко В. Эволюция политических институтов современной Италии / В. Михайленко. – Екатеринбург, 1998.
47. Никитин В. Консерватизм и политическая борьба в США 1900–1929 гг. / В. Никитин. – М., 1991.
48. Острогорский С. Демократия и политические партии / С. Острогорский. – М., 1997.
49. Паренти М. Демократия для избранных. Настольная книга о политических играх США / М. Паренти. – М., 2006.
50. Патрушев А. Германия XX века / А. Патрушев. – М., 2004.
51. Пленков О. Мифы нации против мифов демократии / О. Пленков. – СПб., 1997.
52. Плешов О. Ислам и демократия. Опыт Пакистана / О. Плешов. – М., 1996.
53. Пожарская С. Воскрешение монархии в Испании: почему это оказалось возможным? / С. Пожарская // Политическая история на пороге XXI в. – М., 1995.
54. Поппер К. Открытое общество и его враги: в 2 т. / К. Поппер. – М., 1992.
55. Прокопьев В. П. История германской государственности. – Калининград, 1985.
56. Разделенная демократия. Сотрудничество и конфликт между Президентом и Конгрессом / Под общ. ред. Д. Тарбера. – М., 1994.
57. Ратиани Г. Франция: судьба двух республик / Г. Ратиани. – М., 1980.
58. Рахшмир П. Британские тори: возрождение или угасание? / П. Рахшмир // Новая и новейшая история. – 2011. – № 1.
59. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. – Львів, 2004.
60. Смирнов В. Франция в XX веке / В. Смирнов. – М., 2001.
61. Согрин В. Британский либерализм: этапы развития и течения / В. Согрин // Новая и новейшая история. – 1996. – № 4.

62. Согрин В., Патрушев А., Токарева Е., Фадеева Т. Либерализм Запада. XVII–XX вв. / В. Согрин, А. Патрушев, Е. Токарева, Т. Фадеева. – М., 1995.
63. Страны Южной Европы в современном мире / Отв. ред. В. Барановский. – М., 1989.
64. Сэмпсон А. Новая анатомия Британии / А. Сэмпсон. – М., 1975.
65. Тилли Ч. Демократия / Ч. Тилли. – М., 2007.
66. Трипольський В. Демократія і влада / В. Трипольський. – К., 1999.
67. Федотова В. Модернизация другой Европы / В. Федотова. – М., 1997.
68. Фисун А. Демократия, неопартизмоналізм и глобальные трансформации / А. Фисун. – Харків, 2006.
69. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М., 2004.
70. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М., 2003.
71. Хенкин С. Испания после диктатуры. Социально-политические проблемы перехода к демократии / С. Хенкин. – М., 1993.
72. Цветков В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика / В. Цветков. – К., 2007.
73. Чернега В. Буржуазные партии в политической системе Франции: Третья – Пятая республики / В. Чернега. – М., 1987.
74. Шабров О. Политическое управление: проблема стабильности и развития / О. Шабров. – М., 1997.
75. Шмелёв Д. Христианско-демократические партии в Западной Европе после Второй мировой войны (на примере Франции) / Д. Шмелёв // Новая и новейшая история. – 2009. – № 6.
76. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію націй / Д. Шнаппер. – Харків, 2007.
77. Юссила О., Хентия С., Невакиви Ю. Политическая история Финляндии / О. Юссила, С. Хентия, Ю. Невакиви. – М., 1998.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Зміст поняття «політична система».
2. Функції політичної системи.
3. Інститути політичної системи.
4. Концепції політичної системи Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Алмонда.
5. Політичний режим: сутність і зміст поняття.
6. Основні типи політичних режимів.
7. Транзитологія: об'єкт та предмет дослідження.
8. «Друга хвиля демократизації»: особливість процесу.
9. «Третя хвиля демократизації» з середини 1970-х років до наших днів.
10. Політичні режими перехідного типу.
11. Сутність поняття «посттоталітаризм».
12. Особливості політичного режиму Великої Британії у новітній час.
13. Загальна характеристика Вестмінстерської політичної системи.

14. Політичні режими та системи III і IV Республік у Франції.
15. Специфіка політичного режиму у Франції часів президентства Ш. де Голля.
16. Особливості політичної системи V Республіки у Франції.
17. Еволюція політичного режиму в Італії після Першої світової війни.
18. Формування політичної системи Італії після Другої світової війни.
19. Суть реформи виборчого законодавства 1993 р. в Італії.
20. Особливості політичної системи і режиму Веймарської республіки.
21. Політичний режим та система державної влади ФРН.
22. Політична система та державний устрій США.
23. Загальна характеристика політичного режиму США у новітній час.

Модуль II

Авторитаризм і тоталітаризм як типи політичного режиму та різновиди їх політичних систем

8. Поняття «авторитарний режим». Варіанти авторитарних політичних систем. Авторитаризм (від лат. *autoritas* – абсолютна влада, вплив) – різновид політичного устрою, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має сконцентровану владу, обмеженням політичних прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, суворою регламентацією їхньої активності, можливістю застосування насильства чи примусу. Перманентна загроза репресій, використання армії та каральних органів – основні ознаки авторитаризму, а патерналістські традиції у владі й суспільстві – характерний його атрибут.

Авторитаризм як форма політичної влади часто поєднується з автократією (ставлення до влади) і диктатурою (здійснення влади), хоча й необов'язково. Наприклад, будь-яка революція, у тому числі демократична, – це прояв авторитаризму, адже вона відбувається за умов, коли наявна правова система не може контролювати ситуацію, а інша поки що відсутня; революція руйнує існуючу правову систему і, перебуваючи таким чином у правовому вакуумі, авторитарно проголошує себе носієм влади.

У науковий обіг термін «авторитаризм» запровадили теоретики Франкфуртської школи – Т. Адорно, Ю. Хабермас. Він означає конкретний набір соціальних характеристик, притаманних як політичній культурі, так і масовій свідомості у цілому. Вкажіть ознаки авторитарного режиму згідно з авторськими концепціями.

Одну з найбільш вдалих класифікацій авторитарних режимів запропонував німецький політолог Д. Берг-Шлоссер. Які їхні різновиди він виокремлює? Охарактеризуйте регіональні особливості авторитарних політичних систем і режимів. Розкрийте значення авторитаризму в політичних трансформаціях новітнього часу. Визначте місце обмеженого плюралізму, а також окремих елементів демократії в умовах авторитаризму.

9. Авторитаризм у країнах Південної Європи на прикладі салазарівської Португалії та франкістської Іспанії. Цю тему необхідно розпочинати з розгляду обставин, за яких професор економіки Антоніу де Олівейра Салазар зайняв посаду міністра фінансів *Португалії*. У чому суть політики «фінансової диктатури» й «промислового кондиціонування»? Розбудова нової політичної системи відбувалася у декілька етапів. Початок цьому процесу поклато створення Національного союзу (1930 р.) та призначення А. Салазара прем'єр-міністром країни (1932 р.). Розгляньте основні положення конституції 1933 р. В чому полягала співпраця режиму з католицькою церквою? Дайте оцінку зовнішній і колоніальній політиці кабінету міністрів. Знайдіть відповідь на запитання: що визначило економічні успіхи країни під час Другої світової війни – вдала політика португальського лідера чи сприятлива кон'юнктура ринку? Встановіть слабкі місця корпоративної економіки.

У 1968 р. А. Салазара на посаді голови уряду змінив Марселу Каетану. Чи доцільно визначати політичний режим А. Салазара – М. Каетану як «фашистський»? Розкрийте причини «революції гвоздик», котра поклала початок розбудові демократії в країні, а також зміни, що відбулися у Португалії після 1974 р.

Диктатуру Франциско Франко встановлено в Іспанії 1 квітня 1939 р. Її опорою були армія, репресивні органи та партія Іспанська фаланга, а першими заходами стали скасування конституції 1931 р., заборона всіх політичних сил і профспілок, які підтримували республіку, відміна більшості реформ, запроваджених Народним фронтом. Органи правосуддя в період франкізму функціонували на основі надзвичайного законодавства воєнного часу.

Колосальна влада, що її зосередив у своїх руках Ф. Франко в роки Громадянської війни, отримала «легітимний» статус згідно з оприлюдненим 8 серпня 1939 р. законом. Наступного дня було сформовано уряд, членами якого стали представники вищого командного складу армії, декілька карлістів* і клерикалів**, а очолив диктатор. Порівняйте політичний режим франкістської Іспанії із салазарівським у Португалії. У чому полягають його особливості? Охарактеризуйте соціальну базу та ідеологію Іспанської фаланги. Дайте оцінку зовнішньополітичному курсу країни під час Другої світової війни.

З метою заспокоєння суспільної думки в демократичних країнах уряд 1945 р. опублікував документ під назвою «Фуеро*** іспанців», де було задекларовано права народу. Однак механізм їхньої реалізації у ньому, звичайно ж, не передбачався.

1947 року влада прийняла Закон про спадкування глави держави, відповідно до якого Іспанія формально проголошувалася монархією, проте відновлення королівської влади мало відбутися лише після смерті Ф. Франко. Нормативний акт передбачав створення Королівської ради із представників генералітету, вищого духовенства і чиновників.

Проаналізуйте вертикаль управління Іспанії, вказавши роль уряду, представницького органу, регентської ради, профспілок. Спробуйте з'ясувати мету підписання конкордату з Ватиканом 26 серпня 1953 р.

Соціальна опора режиму Ф. Франко була доволі широкою. Охарактеризуйте її. Вкажіть причини посилення опозиційного руху в країні протягом 1950 – першої половини 1970-х років, а також методи боротьби влади проти неї. Порівняйте процеси трансформації режимів у Португалії та Іспанії після повалення диктатур.

10. Держави Центральної, Південно-Східної та Східної Європи в умовах авторитаризму. Визначте специфічні риси, притаманні політичній перебудові країн регіону в міжвоєнний період, розкривши загальні тенденції розвитку режимів Польщі, Угорщини, Болгарії, Королівства сербів, хорватів і

* З 1833 р. прихильники дона Карлоса (брата Фердинанда VII, усунутого від успадкування трону) і його нащадків; консерватори.

** Представники церкви; прибічники клерикалізму (політичного напрямку), які добиваються панування церкви і духовенства в суспільно-політичному, культурному житті країни.

*** У перекладі з іспанської – право, привілей.

словенців (Югославії), Румунії. Чи можна вважати режим Чехословаччини винятком із загальної тенденції розвитку вказаних держав? Відтворіть хронологію вирішення конституційних проблем у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Розкрийте причини зосередження влади в руках однієї особи (монарха, президента, прем'єр-міністра тощо). Зверніть увагу на той факт, що серед передумов встановлення авторитаризму були нетривалі або перервані традиції державотворення.

Режими «народної демократії» в Центральній та Південно-Східній Європі варто розглядати як частину тактики комуністичних партій у перехідний період до радянської моделі тоталітаризму. Встановіть роль опозиції у політичних системах вказаних країн та наведіть приклади репресій проти неї.

Проаналізуйте процес демократизації в колишніх республіках СРСР після 1991 р. Визначте специфічні ознаки трансформації тоталітаризму в Росії, Україні, Білорусії, країнах Прибалтики, Середньої Азії, Закавказзя. Чим можна пояснити різні темпи розвитку демократизації у новостворених державах і встановлення авторитарних режимів? Розкрийте обставини, які зумовили швидкий перехід від тоталітаризму до демократії в країнах Прибалтики та більш повільні темпи перетворення режимів у державах Закавказзя і Середньої Азії. Зробіть порівняльний аналіз режимів Б. Єльцина і В. Путіна – Д. Медведєва в Російській Федерації. Охарактеризуйте державний устрій країни згідно з діючою конституцією, а також динаміку змін політичної системи протягом правління перших трьох президентів. Наведіть інші приклади авторитарних режимів посттоталітарних суспільств та умови їх трансформації. Назвіть фактори послаблення стабільності авторитаризму.

11. Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитаризму. Спробуйте дати визначення поняттю «каудилізм» та назвати причини його виникнення. Одним із найбільш поширених механізмів зміни влади в країнах Латинської Америки протягом новітнього часу був військовий переворот. Чому президентську форму правління, запозичену в США, у латиноамериканській політичній традиції можна вважати передумовою узурпації влади однією особою – головою держави?

Охарактеризуйте політичний режим Хуана Домінго Перона та його послідовників у *Аргентині*. Підкресліть притаманні йому типові латиноамериканські риси й деякі специфічні національні особливості. Державна ідеологія «перонізм» часто розглядається істориками як класичний зразок популізму. Чи погоджуєтеся Ви з цією тезою? Оцініть політичний спадок «перонізму» в сучасних умовах.

Назвіть передумови військового перевороту 31 березня 1964 р. в *Бразилії*. Розгляньте причини посилення авторитарних тенденцій у країні. Дайте оцінку Інституційному акту 1965 р. та надзвичайним повноваженням президента. Яке значення мала зміна механізму обрання голови держави? Розкрийте основні положення конституції 1967 р. щодо державного устрою, а також процес формування нової партійної системи. Визначте специфіку переходу Бразилії до демократичного розвитку.

11 вересня 1973 р. владу в *Чилі* захопила військова хунта. Якими були наслідки перевороту для країни? Проаналізуйте сутність і особливості режиму Августо Піночета, вкажіть соціальну основу диктатури.

На тлі більшості латиноамериканських політичних режимів, встановлених політиками-консерваторами, вирізняється *венесуельський, еквадорський і болівійський* варіант авторитаризму. В чому полягає його основна відмінність?

12. Поняття «тоталітаризм». Тоталітарні політичні системи та режими. Тоталітаризм (від лат. *totus* – увесь, повний; від фр. *totalite* – сукупність, повнота) – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним контролем влади всіх сфер життя, підкоренням громадської системи державі, колективними цілями, загальнообов’язковою ідеологією, репресіями по відношенню до опозиції та інакодумців.

Термін «тоталітаризм» вперше запровадив Д. Амендола у 1923 р. для критичної характеристики режиму Беніто Муссоліні. Згодом його почали популяризувати й самі італійські фашисти, а 1926 р. застосував філософ Д. Джентіле. У своїй статті «Доктрина фашизму» Б. Муссоліні трактує тоталітаризм як суспільство, де головна державна ідеологія має вирішальний вплив на громадян: «Всі аспекти життя людини підпорядковані владі».

Основні положення концепції тоталітаризму представлено у творах А. Арендт, К. Фрідріха і З. Бжезинського. Дослідіть їхню еволюцію у новітній час. Розкрийте проблему співвідношення понять «правого» і «лівого» тоталітаризму. Визначте критерії, які дозволяють віднести той чи інший режим до одного з двох типів.

13. Італійський фашизм як прояв «правого» тоталітаризму. Італія – країна, де зародився фашизм. Національну фашистську партію було створено в листопаді 1921 р. на з’їзді регіональних союзів у Римі. Розгляньте основні ідеологічні постулати цієї політичної сили.

27–30 жовтня 1922 р. відбувся так званий «похід на Рим». Дайте оцінку тим подіям. Окресліть роль Великої фашистської ради у політичній системі Італії 1922–1943 рр. 1924 року в країні пройшли вибори на основі мажоритарної системи. Назвіть їхні результати. Охарактеризуйте методи, застосовані правлячою партією задля перемоги. Наявність опозиції – «Авентінського* блоку» (Комітет опозиційних фракцій) – дозволяє визначати політичний режим Італії протягом перших трьох років перебування Б. Муссоліні на посаді прем’єр-міністра як авторитарний.

Назвіть основні закони, прийняті владою у 1925–1926 рр. Визначте місце уряду в політичній системі країни у період з 1926 по 1943 роки. Обґрунтуйте вплив трудового законодавства на зростання популярності фашистів. Сформулюйте зміст «Латеранського конкордату» 1929 р. та значення цієї угоди у становленні тоталітарного режиму. Розкрийте основні етапи розбудови корпоративної системи економіки в 1930–1934 рр.

* Назву дано за аналогією з легендою про відхід римських плебейів 451 р. до н. е. на Авентін – один із семи пагорбів, на яких розташований Рим.

1938 року Б. Муссоліні ініціював прийняття расового закону. Встановіть причини, які змусили диктатора зробити цей крок. Апогеем розвитку тоталітарної системи в Італії стало скасування на початку 1939 р. Палати депутатів (парламенту) та впровадження замість неї Палати фашій (фашистських організацій) та корпорацій. Дайте загальну характеристику «Республіці Сало». Зробіть порівняльний аналіз фашизму і консерватизму як ідеологій. У чому полягає принципова різниця між ними.

14. Нацистський режим й особливості політичної системи у Німеччині (1933–1945 рр.). На початку 1930-х років у Веймарській республіці відбувалася жорстка внутрішньополітична боротьба. Зверніть увагу на обставини призначення лідера нацистської партії Адольфа Гітлера на посаду рейхсканцлера. Розкрийте суть ідеології Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСНРП). Як розподілилися місця у рейхстазі за результатами виборів 5 березня 1933 р.?

Ознайомтеся з основними положеннями Закону про надзвичайні повноваження уряду, ініційованого націонал-соціалістами та прийнятого парламентом 24 березня 1933 р. Саме тоді в країні розпочалися перші репресії проти політичних опонентів. Проаналізуйте зміст законів «Про ліквідацію тяжкого становища народу і держави» та «Про захист уряду національного відродження від підступних намірів».

Важливим етапом у процесі розбудови тоталітарної системи Німеччини стало відсторонення ландтагів* від формування урядів земель, що було закріплено Законом про злиття областей з імперією від 7 квітня 1933 р. Новий адміністративний устрій сформувався після прийняття Закону про імперських намісників. Відповідно до нього з 30 січня 1935 р. запроваджувалися посади штатгальтерів, які й очолили місцеві адміністрації.

Влітку 1933 р. всі партії, окрім нацистської, було заборонено. Після смерті президента країни П. Гінденбурга (2 серпня 1934 р.) А. Гітлер зосередив у своїх руках повноваження голови держави, канцлера і головнокомандуючого армією. У лютому 1934 р. нацисти скасували рейхсрат. Як Ви вважаєте, чому націонал-соціалісти формально не відмінили дію Веймарської конституції?

Проаналізуйте внутрішню боротьбу в НСНРП протягом 1933–1934 рр. Охарактеризуйте ідеологію братів Грегора та Отто Штрасерів. З якою метою у 1933, 1934 і 1938 роках в Німеччині проводилися плебісцити?

Дайте оцінку указу від 28 серпня 1939 р., де йдеться про безпосередню відповідальність перед А. Гітлером усіх керівників вищих державних установ, а також постанові рейхстагу від 26 квітня 1942 р. щодо закріплення надзвичайних повноважень фюрера як «вождя нації» з точки зору розбудови тоталітарної держави. Сформулюйте пірамідальну ієрархію політичного керівництва партії, репресивного апарату й ідеологічної системи Третього рейху. Розкрийте взаємовідносини між державою та католицькою і протестантською церквами. Зробіть компаративний аналіз нацистського й фашистського режимів у Німеччині та Італії.

* Місцеві представницькі органи.

15. Радянська модель тоталітаризму. Її розбудова в країнах Центральної й Південно-Східної Європи. Вкажіть специфіку радянського варіанту політичної системи. Який період в історії СРСР можна вважати класичним тоталітарним режимом? Визначте суть доктрини марксистського соціалізму, інтернаціональної ідеї та сталінізму. Зосередьте увагу на характерних ознаках радянської моделі тоталітарного режиму: експропріації приватної власності, формуванні адміністративно-бюрократичної системи керівництва повністю націоналізованою економікою. Дайте характеристику розподілу національного прибутку партійною номенклатурою. Порівняйте лівототалітарний режим в СРСР з правототалітарними у фашистській Італії та нацистській Німеччині. Розгляньте зміст доктрини «світової революції».

Після Другої світової війни в країнах Центральної та Південно-Східної Європи розпочався процес встановлення однопартійної системи, який проходив паралельно з репресивними заходами проти лідерів ліберальних політичних сил. Визначте ступінь самостійності у своїх діях комуністичних і робітничих партій країн зазначеного регіону. Під час розбудови «радянської моделі соціалізму» відбувалося ігнорування національних особливостей держав. Якими були наслідки цього?

Згодом розпочалися чистки та судові процеси над колишніми керівниками лівоцентристських політичних сил, яких раніше поглинули комуністичні партії. Це були кампанії по «виявленню агентів міжнародного імперіалізму» серед партійних керівників та вищих державних чиновників. Усі компартії визнали тезу Й. Сталіна про «загострення класової боротьби при будівництві соціалізму». Розкрийте роль Комінформу у цьому процесі.

На початку 50-х років XX ст. розпочався черговий етап судових процесів над представниками нової правлячої партійної еліти. Наведіть приклади. Дайте характеристику явищу «культурної революції» та окресліть його роль у становленні тоталітаризму. Після завершення націоналізації промисловості й аграрної реформи відбувся перехід до планової економіки.

Смерть Й. Сталіна у березні 1953 р. спричинила зміни в існуючих тоталітарних режимах країн Центральної та Південно-Східної Європи. Назвіть їх.

Розкрийте особливості розбудови та еволюції тоталітаризму в кожній окремо взятій європейській державі соціалістичного табору. Відтворіть процес трансформації режимів та визначте у ньому роль Угорської революції 1956 р., «Празької весни» 1968 р., польської «Солідарності» й «оксамитових революцій» кінця 1980-х років.

16. Тоталітаризм у XXI столітті на прикладі Куби. Згідно з конституцією 1976 р. та її новою редакцією 1992 р. *Куба* – соціалістична держава, найвищим органом якої є Національна асамблея народної влади. Вона обирає зі свого складу Державну раду, яка представляє Асамблею між сесіями, виконує її постанови, несе відповідальність і звітує перед нею.

Голова Державної ради наділений надзвичайно широкими повноваженнями. Він очолює уряд і одночасно є верховним головнокомандувачем збройних сил, скликає засідання Державної ради і Ради

міністрів, а також керує ними, видає закони, укази та інші нормативні акти, схвалені Державною радою, Радою міністрів. Фідель Кастро Рус – голова Державної ради з 1976 р. та керівник кубинського уряду з 1959 р. У його руках зосереджено владу держави, уряду, правлячої Комуністичної партії Куби (КПК) і збройних сил.

У разі відсутності, хвороби або смерті голови Державної ради, його обов'язки виконує перший заступник – друга офіційна особа держави. Цю посаду займає брат Фіделя Кастро – Рауль, який одночасно є другим секретарем ЦК КПК, першим заступником голови Ради міністрів і міністром оборони країни. 31 липня 2006 р. під час своєї хвороби Ф. Кастро передав обов'язки голови Державної ради своєму брату, а навесні 2007 р. оголосив про намір повернутися до керівництва державою.

Важливу роль на місцях відіграють Комітети захисту революції, створені після 1960 р. по територіальному принципу. Вони здійснюють постійний нагляд за ситуацією в громадах, а також виконують різні функції: вакцинацію населення, підтримку чистоти, збір відходів для переробки тощо.

Завдання для самостійної роботи

1. Режим «чорних полковників» та система державної влади у Греції (1967–1974 рр.).
2. Політична система Югославії у 1997–2000 рр. та особистий режим С. Мілошевича: загальна характеристика.
3. Порівняльний аналіз режимів А. Піночета й У. Чавеса як прикладів «правого» та «лівого» латиноамериканського «каудилізму».
4. Політичний режим та система сучасної Білорусі.
5. Терор як метод тоталітаризму.
6. Загальні риси та специфіка тоталітаризму й абсолютизму.
7. Тоталітаризм і авторитаризм: компаративний аналіз явищ.
8. Тоталітарні рухи кінця ХХ – початку ХХІ ст. та місце в них радикалізму й екстремізму.
9. Авторитарні прояви у демократичних суспільствах.

Джерела та література до другого модуля

1. Алатри П. Происхождение фашизма / П. Алатри. – М., 1961.
2. Альтамира-и-Кревеа Р. История Испании / Р. Альтамира-и-Кревеа. – Т. 2. – М., 1951.
3. Антонов Ю. Бразилия: армия и политика / Ю. Антонов. – М., 1973.
4. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арендт. – К., 2005.
5. Арендт Х. Тайная полиция / Х. Арендт // Новое время. – 1992. – № 6.
6. Баранов Н. Популизм как политическая деятельность / Н. Баранов. – СПб., 2002.
7. Баранов Н. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке / Н. Баранов. – СПб., 2001.

8. Белоусов Л. Бенито Муссолини : диктатура и демагогия / Л. Белоусов. – М., 1993.
9. Белоусов Л. Режим Муссолини и массы / Л. Белоусов. – М., 2004.
10. Бессонов Б. Фашизм : идеология, политика / Б. Бессонов. – М., 1985.
11. Бланк А. Германский фашизм и западногерманский неонацизм (идеология) / А. Бланк. – Ч. 3. – Вологда, 1974.
12. Бровко Л. Церковь и Третий Рейх / Л. Бровко // Новая и новейшая история. – 1991. – № 4.
13. Буллок А. Гитлер и Сталин : Жизнь и власть. Сравнительное жизнеописание / А. Буллок. – Т. 1–2. – Смоленск, 1994.
14. Бургете А. Философия католической церкви на службе испанского фашизма / А. Бургете. – М., 1954.
15. Буровский А. Мифопоэтика национал-социализма / А. Буровский // Посев. – М., 1994. – № 2.
16. Бутенко А. Социологические вопросы истории и теории тоталитаризма / А. Бутенко // Социс. – 1999. – № 12.
17. Ватлин А. Германия в XX веке / А. Ватлин. – М., 2002.
18. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении : 1922–1982 / В. Випперман. – Новосибирск, 2000.
19. Висенс Х. Записки по истории испанского фашизма / Х. Висенс // Проблемы испанской истории. – М., 1979.
20. Власть и общество в условиях диктатуры. Исторический опыт СССР и ГДР 1945–1965. – Архангельск, 2009.
21. Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А. Народная демократия : миф или реальность? / Т. Волокитина, Г. Мурашко, А. Носкова. – М., 1993.
22. Восточная Европа в документах российских архивов 1944–1953 гг. / Под ред. Г. П. Мурашко – Т. 1–2. – Москва – Новосибирск, 1997–1998.
23. «Восточноевропейский социализм» : становление режима, попытки его модернизации, причины краха : сб. ст. / Отв. ред. : В. В. Марьина, Ю. С. Новопашин. – М., 1992.
24. Гаджиев К. Тоталитаризм как феномен XX века / К. Гаджиев // Вопросы философии. – 1992. – № 2.
25. Галактионов Ю. Германский фашизм как феномен первой половины XX века : отечественная историография 1945–1990-е гг. / Ю. Галактионов. – Кемерово, 1999.
26. Галкин А. Германский фашизм / А. Галкин. – М., 1989.
27. Галкин А., Рахшмир П. Консерватизм в прошлом и настоящем : О социальных корнях консервативной волны / А. Галкин, П. Рахшмир. – Гл. 2. – М., 1987.
28. Гарсия Х. Испания. XX в. / Х. Гарсия. – М., 1967.
29. Гарсия-Каселе К. Испанский фашизм : истоки и особенности / К. Гарсия-Каселе. – М., 1989.
30. Геллнер Э. Нации и национализм / Э. Геллнер. – М., 1991.
31. Германия : фашизм, неофашизм и молодежь / Под ред. Н. С. Черкасова. – Томск, 1993.

32. Германский национал-социализм / Сост. В. Пруссаков. – М., 1994.
33. Гинцберг, Л. Ранняя история нацизма. Борьба за власть / Л. Гинцберг. – М., 2004.
34. Григорьева И. Италия в XX веке : учебное пособие для вузов / И. Григорьева. – М., 2006.
35. Грюнберг К. Гитлер / К. Грюнберг. – М., 1995.
36. Дамс Х. Франциско Франко / Х. Дамс. – Ростов-на-Дону, 1999.
37. Даудерштант М. Драматичний період соціал-демократії у Східній та Центральній Європі / М. Даудерштант. – К., 2000.
38. Деларю Ж. История гестапо / Ж. Деларю. – Смоленск, 1993.
39. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз італійської та сталінської моделей тоталітаризму / Б. Дем'яненко // Нова політика. – 1998. – № 3.
40. Джилас М. Лицо тоталитаризма / М. Джилас. – М., 1992.
41. Джулио Ю. Фашистская Италия : шесть лет диктатуры чёрных рубаш / Ю. Джулио. – М.-Л., 1929.
42. Ерещенко М. Королевская диктатура в Румынии. 1938–1940 / М. Ерещенко. – М., 1979.
43. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство / Ж. Желев. – М., 1991.
44. Замковский В. Германский фашизм – одна из главных форм тоталитаризма / В. Замковский. – М., 1994.
45. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002.
46. Ильинский М. Дедушка дуче / М. Ильинский // Новое время. – 2000. – № 5.
47. Ильинский М. Жизнь и смерть Бенито Муссолини / М. Ильинский. – М., 2000.
48. История Германии от создания Германской империи до начала XXI века. – М., 2005. – Т. 2–3.
49. История стран Центральной и Юго-Восточной Европы XX века / Под ред. А. В. Фадеева. – М., 1997.
50. История фашизма в Западной Европе / Отв. ред. Г. С. Филатов. – М., 1978.
51. История южных и западных славян : в 2 т. / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – Т. 2. – М., 2001.
52. Історія західних та південних слов'ян XX ст. : навчальний посібник / За ред. Є. П. Пугача. – Харків, 1998.
53. Історія Центрально-Східної Європи : посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / Відп. ред. Л. Зашкільняк. – Львів, 2001.
54. Йонца К. Правовая система фашистского государства / К. Йонца // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
55. Калмыков Н. Диктатура Варгаса и бразильский рабочий класс : рабочая политика бразильского правительства в 1930–1945 гг. / Н. Калмыков. – М., 1981.
56. Капитализм в Латинской Америке. Очерки генезиса, эволюции и кризиса / Отв. ред. В. Б. Вольский. – М., 1983.
57. Кин Ц. Блеск и нищета фашизма / Ц. Кин // Новый мир. – 1965. – № 6.

58. Кин Ц. Итальянский ребус / Ц. Кин. – М., 1991.
59. Кин Ц. Начало итальянского фашизма. Бенито Муссолини : социально-политический портрет / Ц. Кин // Вопросы философии. – М., 1988. – № 1.
60. Кирчанов М. Авторитаризм, национализм и политический протест (проблемы модернизации в Бразилии 1930–1980-х годов) / М. Кирчанов. – Воронеж, 2009.
61. Кныркова Ж. Последний западноевропейский диктатор Ф. Франко / Ж. Кныркова // Исторические портреты : неизвестное об известном. – М., 1993. – Вып. 1.
62. Коломиец Г. Очерк новейшей истории Португалии / Г. Коломиец. – М., 1965.
63. Конституции государств Американского континента : в 3 т. / Под ред. Г. С. Гурвича. – М., 1957–1959.
64. Крицкий Л. Португалия / Л. Крицкий. – М., 1981.
65. Кукушкин Ю. Особенности португальского фашизма / Ю. Кукушкин // Вопросы истории. – 1973. – № 2.
66. Курскова Г. Тоталитаризм на перекрестке мнений / Г. Курскова // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1.
67. Леонов Н. Очерки новой и новейшей истории стран Центральной Америки / Н. Леонов. – М., 1975.
68. Лопухов Б. История фашистского режима в Италии / Б. Лопухов. – М., 1977.
69. Лопухов Б. Эволюция буржуазной власти в Италии / Б. Лопухов. – М., 1983.
70. Любин В. Тоталитаризм в Германии, Италии и СССР : споры историков / В. Любин // Преподавание истории в школе. – 2003. – № 1.
71. Малько А. Политическая и правовая жизнь России : актуальные проблемы : Учебное пособие / А. Малько. – М., 2000.
72. Манусевич А. «Санация» у власти / А. Манусевич // Новая и новейшая история. – 1995. – № 3.
73. Медушевский А. Демократия и авторитаризм. Российский конституционализм в сравнительной перспективе / А. Медушевский. – М., 1997.
74. Мельников, И. Современная Испания / И. Мельников. – М., 1973.
75. Михайленко В. Итальянская историография о происхождении и сущности фашизма / В. Михайленко. – М., 1988.
76. Михайленко В. Итальянский фашизм : основные вопросы историографии / В. Михайленко. – Свердловск, 1987.
77. Михайленко В., Нестерова Т. Тоталитаризм в XX веке : теоретический дискурс / В. Михайленко, Т. Нестерова. – Екатеринбург, 2000.
78. Моммзен Г. Оппозиция Гитлеру и немецкое общество в 1933–1945 гг. / Г. Моммзен // Вторая мировая война. Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований / Под ред. В. Михалки. – М., 1997.
79. Морен Э. О природе СССР. Тоталитарный комплекс и новая империя / Э. Морен. – М., 1995.

80. Наумов А. Италия и начало Второй мировой войны / А. Наумов // Новая и новейшая история. – 2009. – № 4.
81. Нюрнбергский процесс : сборник материалов в 8 т. – М., 1987–1999.
82. Опитц Р. Фашизм и неофашизм / Р. Опитц. – М., 1986.
83. Орлик И. Центрально-Восточная Европа / И. Орлик // Новая и новейшая история. – 2009. – № 2.
84. Орлов Б. Европейская культура и тоталитаризм / Б. Орлов. – М., 1998.
85. Орлов Ю. Антисемитизм как основополагающий компонент националистического «мифа почвы, крови, расы» / Ю. Орлов // Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика. – 1994. – № 3.
86. Орлов Ю. Националистический компонент немецко-фашистской идеологии в высказываниях Дитриха Эккарта и других носителей «фелькишской идеи» / Ю. Орлов // Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика. – 1994. – № 2.
87. Парсаданова В. Юзеф Пилсудский / В. Парсаданова // Вопросы истории. – 1996. – № 1.
88. Патрушев А. Германия XX века / А. Патрушев. – М., 2004.
89. Пашков Г. Средства массовой информации в системе идеологических институтов франкистской Испании (1939–1951) / Г. Пашков. – М., 1978.
90. Пожарская С. Думал ли Франко о будущем Испании? / С. Пожарская // Проблемы испанской истории. – М., 1992.
91. Пожарская С. Конституция 1931 г. / С. Пожарская // Из истории европейского парламентаризма. Испания и Португалия. – М., 1996.
92. Пожарская С. От 18 июля 1936 г. – длинный путь / С. Пожарская. – М., 1977.
93. Пожарская С. Франкизм / С. Пожарская // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
94. Пожарская С., Хенкин С. Послевоенный франкизм и его демонтаж / С. Пожарская, С. Хенкин // Тоталитаризм в Европе XX в. – М., 1996.
95. Поздняков Э. Нации, национализм / Э. Поздняков. – М., 1994.
96. Попович М. Червоне століття / М. Попович. – К., 2005.
97. Постоловський Р., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1953) / Р. Постоловський, Є. Пугач, С. Страшнюк. – Харків, 2000.
98. Почепцов Г. Тоталитарный человек : очерки тоталитарного символизма и мифологии / Г. Почепцов. – К., 1994.
99. Престон П. Франко / П. Престон. – М., 1999.
100. Проэктор Д. Фашизм : путь агрессии и гибели / Д. Проэктор. – М., 1985.
101. Психология и психоанализ власти : хрестоматия : в 2 т. / Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара, 1999.
102. Психология толп / Сост. А. Бовиков. – М., 1998.
103. Райх В. Психология масс и фашизм / В. Райх. – СПб., 1997.
104. Рахшмир П. Происхождение фашизма / П. Рахшмир. – М., 1981.
105. Ридли Д. Муссолини / Д. Ридли. – М., 1999.

106. Розенберг А. Миф XX века / А. Розенберг // Кубань. – Ростов-на-Дону, 1993. – № 3–4.
107. Руткевич А. Хайдеггер и нацизм / А. Руткевич // Вопросы философии. – М., 1988. – № 11.
108. Рышка Ф. Организация фашистского государства / Ф. Рышка // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
109. Сагомян А. Политическая ситуация в Испании после установления фашистской диктатуры (1939–1944 гг.) / А. Сагомян // Международное рабочее и национальные движения : проблемы истории и историографии. – М., 1983.
110. Семиряга М. Тюремная империя нацизма и ее крах / М. Семиряга. – Екатеринбург, 1994.
111. Страны Южной Европы в современном мире / Отв. ред. В. Барановский. – М., 1989.
112. Страшнюк С., Пугач Є. Політичні кризи та антитоталітарні рухи в країнах Східної Європи (50–80-ті рр. XX ст.) : хрестоматія за спецкурсом для студентів історичного факультету Харківського державного університету / С. Страшнюк, Є. Пугач. – Харків, 1998.
113. Строганов А. Новейшая история Латинской Америки / А. Строганов. – М., 1995.
114. Судоплатов П. Спецоперация. Лубянка и Кремль (1930–1950) / П. Судоплатов. – М., 1998.
115. Судьбы XX века : Бенито Муссолини / Науч. ред. В. Тюрин. – М., 1999.
116. Сумбатян Ю. Политические режимы в современном мире : сравнительный анализ : учебно-методическое пособие / Ю. Сумбатян. – М., 1999.
117. Сумбатян Ю. Тоталитаризм – политический феномен XX века / Ю. Сумбатян // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1.
118. Тибо П. Эпоха диктатур. 1918–1947 / П. Тибо. – М., 1998.
119. Токарева Е. Фашизм, церковь и католическое движение в Италии (1922–1943) / Е. Токарева. – М., 1999.
120. Толанд Д. Адольф Гитлер : в 2 т. / Д. Толанд. – М., 1993.
121. Тоталитаризм в Европе XX века. Из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления / Под ред. Я. С. Драбкина, Н. П. Комоловой. – М., 1996.
122. Тоталитаризм как исторический феномен / Отв. ред. А. А. Кара-Мурза. – М., 1989.
123. Тоталитаризм : Исторический опыт Восточной Европы / Отв. ред. В. В. Марьина. – М., 1995.
124. Тоталитаризм : Исторический опыт Восточной Европы. «Демократическое интермеццо» с коммунистическим финалом (1944–1948) / Отв. ред. В. В. Марьина. – М., 2002.
125. Тоталитаризм : что это такое? (Исследования зарубежных политологов) / Отв. ред. : Л. Н. Вергенов, Ю. И. Игрицкий. – Ч. 1–2. – М., 1993.
126. Уильямсон Г. СС – инструмент террора / Г. Уильямсон. – Смоленск, 1999.

127. Фашизм и антидемократические режимы в Европе (начало 20-х – 1945 гг.) / Ред. Я. Жарновский. – М., 1981.
128. Филатов Г. История фашизма в Западной Европе / Г. Филатов. – М., 1982.
129. Филатов Г. Крах итальянского фашизма / Г. Филатов. – М., 1985.
130. Филатов Г. Фашизм, неофашизм и антифашистская борьба в Италии / Г. Филатов. – М., 1987.
131. Фромм Э. Адольф Гитлер – клинический случай некрофилии / Э. Фромм. – М., 1992.
132. Фромм Э. Бегство от свободы : человек для себя / Э. Фромм. – Минск, 1998.
133. Фюре Ф. Прошлое одной иллюзии / Ф. Фюре. – М., 1998.
134. Хавкин Б. Рейхсфюрер СС Гиммлер / Б. Хавкин // Новая и новейшая история. – 1991. – № 1.
135. Хазанов А. Салазар : 40 лет диктатуры в Португалии / А. Хазанов // Новая и новейшая история. – 2009. – № 3.
136. Хайек Ф. Дорога к рабству / Ф. Хайек. – М., 1994.
137. Хенкин С. Мелкобуржуазная демократия в Бразилии : 20–30-е годы XX века / С. Хенкин. – М., 1985.
138. Хибриков Н. Государственный механизм франкистской диктатуры в Испании / Н. Хибриков. – М., 1974.
139. Хибберт К. Бенито Муссолини / К. Хибберт. – Ростов-на-Дону, 1998.
140. Чернявский Г. Тень люциферова крыла. Большевизм и национал-социализм : сравнительный анализ двух форм тоталитаризма / Г. Чернявский. – Харьков, 1993.
141. Шеменков К. Греция : проблемы современной истории / К. Шеменков. – М., 1987.
142. Ширер У. Взлёт и падение третьего рейха / У. Ширер. – Т. 1–2. – М., 1991.
143. Щёкин Г. Тоталитарные идеологии сквозь призму психоанализа и религиоведения / Г. Щёкин // Вопросы философии. – 1998. – № 4.
144. Эбенстайн В. Культ государства : Гегель и Муссолини / В. Эбенстайн // Знание и сила. – М., 1990. – № 4.
145. Яровий В. Новітня історія центральноевропейських та балканських країн XX століття / В. Яровий. – К., 2005.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття «авторитарний режим» та його характеристика.
2. Специфіка авторитарних політичних систем.
3. Природа південноєвропейського авторитаризму.
4. Особливості політичної системи та режиму А. Салазара – М. Каетану в Португалії.
5. Генеза та еволюція особистого режиму Ф. Франко в Іспанії.
6. Політична система Іспанії у 1939–1975 рр.

7. Загальна характеристика політичних режимів і систем країн Центральної та Південно-Східної Європи у міжвоєнний період.
8. Визначення та зміст поняття «режим народної демократії».
9. Особливості політичної системи і режиму в Югославії часів правління Й. Броз Тіто.
10. Режим С. Мілошевича в Югославії: загальна характеристика.
11. Регіональні особливості авторитарних режимів у новітній час.
12. Особливості політичних систем латиноамериканських країн.
13. Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитарного режиму.
14. Режим А. Піночета і державний устрій Чилі.
15. Встановлення та особливості режиму У. Чавеса у Венесуелі.
16. Основні напрями трансформації політичних систем та режимів у країнах Латинської Америки.
17. Політичний режим О. Лукашенка та державний устрій Білорусі.
18. Політична система та режим у Росії за часів президентства Б. Єльцина.
19. Політичний режим В. Путіна – Д. Медведєва: основні риси.
20. Поява та розвиток концепції тоталітаризму.
21. Визначення та сутність поняття «тоталітаризм».
22. Три різновиди тоталітарних режимів.
23. «Правий» і «лівий» тоталітаризм: критерії та ознаки.
24. Італійський фашизм як прояв правого тоталітаризму.
25. Фашизм і консерватизм: загальні риси та специфіка.
26. Політична система фашистської Італії.
27. Політична система нацистської Німеччини.
28. Центральна та Південно-Східна Європа на шляхах політичної трансформації (кінець 80-х – початок 90-х років XX ст.).
29. Політична система та режим комуністичної Куби.
30. Тоталітарні рухи кінця XX – початку XXI ст.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

МОДУЛЬНА РОБОТА

Отримання **20–30 балів** передбачає повне та впевнене засвоєння матеріалу модуля, знання основних джерел і додаткової літератури з відповідних тем, уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, порівнювати, оцінювати, пояснювати історичні факти на основі здобутих із різних джерел знань, користуватися науковою термінологією.

10–19 балами оцінюється відповідь, яка вказує на впевнене засвоєння матеріалу, знання історичної хронології, вміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

Оцінка **1–9 балів** передбачає часткове висвітлення змісту теоретичних питань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, втім у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

0 балів – якщо студент не засвоїв матеріал модуля.

ЕКЗАМЕН

Оцінка **60–70 балів** виставляється за впевнене засвоєння матеріалу курсу, знання історичної хронології, вміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

40–59 балів студент отримує за наявності принципових помилок під час викладення засвоєного матеріалу або неповних висновків.

20–39 балів передбачає часткове висвітлення змісту теоретичних питань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, втім у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

1–19 балів – якщо у студента виникають проблеми навіть із відтворенням основного матеріалу курсу.

0 балів – якщо він не засвоїв матеріал, передбачений програмою курсу.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Поточний контроль	Підсумковий семестровий контроль (екзамен)	Сума
Модуль I (контрольна робота)	70	100
Т 1–7		
30		

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90–100	A	Відмінно
80–89	B	Добре
70–79	C	
60–69	D	Задовільно
50–59	E	
0–49	FX	Незадовільно

Оцінка «А» – «відмінно» (90–100 балів) передбачає повне та впевнене засвоєння програми курсу, знання основних джерел і додаткової літератури, уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, порівнювати, оцінювати, пояснювати історичні факти на основі здобутих із різних джерел знань, користуватися науковою термінологією.

Оцінка «В» – «добре» (80–89 балів) виставляється за впевнене засвоєння матеріалу курсу, знання історичної хронології, вміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

Оцінка «С» – «добре» (70–79 балів) передбачає виконання всіх вимог до оцінки «В» за наявності принципових помилок при викладенні засвоєного матеріалу або неповних висновків.

Оцінка «D» – «задовільно» (60–69 балів) виставляється за часткове висвітлення змісту теоретичних питань та недостатнє вміння застосовувати теоретичні знання для розв’язання практичних завдань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, втім у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

Оцінка «Е» – «задовільно» (50–59 балів) передбачає виконання всіх вимог до оцінки «D», а також якщо у студента виникають проблеми навіть з відтворенням основного матеріалу курсу.

Оцінка «F» – «незадовільно» (0–49 балів) виставляється, якщо студент не засвоїв матеріал, передбачений програмою курсу.

Навчальне видання

Миколенко Дмитро Валерійович

ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ТА РЕЖИМИ КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Тематичний план і методичні рекомендації до спеціального курсу

*Для студентів історичного факультету денного відділення
спеціальність «Всесвітня історія»*

Коректор *Гончарук С. В.*
Комп'ютерна верстка *Літвінова О. О.*
Макет обкладинки *Дончик І. М.*

Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 1,38. Наклад 100 прим. Зам. № 97/12

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61077, Харків, пл. Свободи, 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 948011 від 03.01.03
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32